

brachte verlossing, houdt ze toch verband met het geheele geestesleven van den mensch; dan, de christelijke religie valt onder het algemeene begrip der religie en pretendeert alleen relatieve voortreffelijkheid; ten slotte, de objectieve Godskennis valt weg.⁴⁶⁾

Deze ideeën zouden voorzeker niet zulk een ingang hebben gevonden, indien SCHLEIERMACHER zelf ze tot een apologetiek had uitgewerkt. Dat deed hij echter niet. Hij lanceerde ze slechts. En de theologie van dien tijd was te zeer om een oplossing verlegen, dan dat ze het daarmee niet zou beproeven. De *be-middelings-theologen*, die vrijwel kritiekloos tegenover SCHLEIERMACHER stonden, poogden alle genoemde factoren tot hun recht te laten komen.⁴⁷⁾ Anderen evenwel lieten een of enkele van deze de overige beheerschen. Zoo teekenden zich al spoedig drie richtingen af. Had SCHLEIERMACHER *de Schrift* geheel naar den achtergrond gedrongen, de *biblicistische* richting poogde herstel aan te brengen. Zij maakte zich zooveel mogelijk los van de reflectie der Schrift, gelijk ze in de kerkelijke belijdenissen was neergelegd en stelde met behulp van SCHLEIERMACHER's principes een bijbelsche theologie op. Haar een doodgeboren kind te noemen, is misschien te sterk, maar de rechte vitaliteit bezat ze niet.⁴⁸⁾ Een tweede echter verbond juist de *belijdenissen* met de ideeën van SCHLEIERMACHER en naderde hem dichter dan de eerste. Zij bracht mannen voort als PHILIPPI, THOMASIJUS, J. C. K. HOFFMANN, LUTHARDT, VILLMAR, THOLUCK, die een tijdlang door de orthodoxie als redders zijn begroet. Ook hier te lande verkreeg zij voet. VAN OOSTERZEE was haar invloedrijkste vertolker. In den hem eigen oratorischen stijl prijst hij den apologete gelukkig, „zoo het hem daarbij gebeuren mag een bondgenoot te ontmoeten in hart en geweten des tegenstanders, waar het niet aan een zedelijk-godsdienstig aanrakingspunt voor de macht der waarheid ontbreekt, zonder hetwelk ook de beste apologie machteloos en vruchteloos is. Waar dit aanwezig mag zijn, daar gebiedt hem eindelijk eene gezonde tactiek bij het voeren van den strijd echt liberaal, maar niet liberalistisch, rationeel, maar niet rationalistisch; tolerant, maar niet indifferentsch; humaan, maar niet humanistisch; irenisch maar niet syncretistisch gezind te zijn en te werk te gaan. Dan alleen zal hij het, wanneer hij niet alleen in de waarheid en in de vrijheid